

KUTATÁS

BAKÓCZ BÁLINT TITELI ÉS BUDAI PRÉPOST SÍRKÖVE A MAGYAR NEMZETI MÚZEUMBAN

Ismeretlen időben és ismeretlen helyről került a Nemzeti Múzeumba az a vörösmárvány reneszánsz sírkőtöredék, amelyet most a földszinti folyosón őriznek.[1] A csonka sírlap igen szép, antikva betűs fölíratával hívja föl magára a figyelmet. Az elhunyt személy papi ornátusának csak az alsó, díszítetlen szegélye maradt meg, ez alatt papucsba bújtatott lába látszik. Bal oldalán földre támasztott címeren félkerékből kiemelkedő, ágaskodó szarvas, az Erdődi-Bakócz család címere látható. Az alak lába alatt, tabula ansatán nyolcsoros verses szöveg, négy díztihon töredékesen, mert a kőlapnak mintegy harmada, a szöveg elejét tartalmazó rész is hiányzik. A tabulán a verset követi még egy kisebb betűkkel vésett prózai szöveg is, ez folytatódik a sírlap alján, és kifut a keretbe:

.....INVS ERAT TĒPLI PREPOSTITVS HVIVS
.....HOC TVMVLO MĒBRA SEPVLTA IACENT
.....PIETATE FVIT PROBITATE FIDE QVE
.....RAT SANCTA RELIGIONE PATRVM
.....ECCLESIAS HVMILIS DEVOTVS ET ISTO
.....N TERRIS PRESVLE NEMO FVIT
.....NOS ET QVĪQVE PEREGERAT AÑOS
.....O AST ANIMAM REDDIDIT ILLE DEO
...EVD QVARTA NOCTIS VIGILIA DIE XIII MĒSIS /
...PPOSITVS BV..Ñ OB FRAT.....TATEM EDIDIT
LXXXX....

A verses epitáfium egy elhunyt főpapnak készült, aki prépostja volt annak a templomnak, ahol eltemették. A síremlék állítója az utolsó sorban nevezi meg magát. Ő is prépost, és még a megrongálódott szövegből is kikövetkeztethető, hogy budai prépost volt. Az évszám vége is letörött, csak LXXXX... maradt meg. A sírkövet tehát valamikor az 1490-es években állíttatta egy budai prépost. Az elhunyt pedig egy olyan prépost volt, aki használhatta a Bakócz címet.

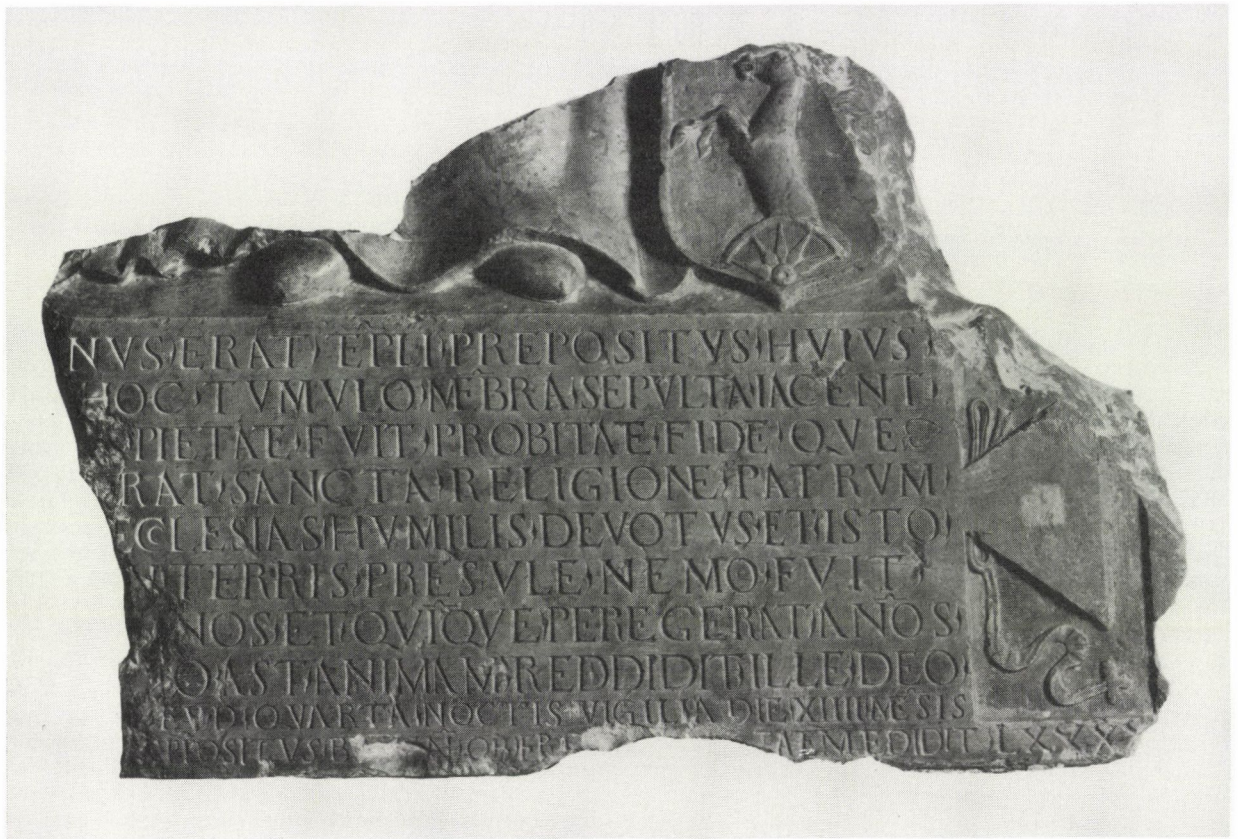
A budai társaskáptalan prépostja 1489–1497-ig az erdődi Bakócz családhoz tartozó Szatmári (Mester) Ferenc volt.[2] A források Bakócz Tamás testvéreinek mondják, bár ő maga a Bakócz nevet soha nem használta. Ez még magyarázható volna a korabeli család-névhasználat ingadozásával. Nagyobb problémát jelent az, hogy Mátyás királytól kapott nemeslevelükben (1459) a nemességet elnyerő Ferenc fia Bálint, valamint ennek testvérei, Miklós, Tamás és János szerepelnek csak. A nemesség megújításakor, ezt Tamás kapta 1489-ben, testvéreivel, Bálinttal és Miklóssal (ennek Tóbiás és János fiaival), valamint az időközben elhunyt János fiaival, Péterrel és Pállal bővült névsor olvasható.[3] Ferenc egyik fölisorolásban sem szerepel. Megtálaljuk viszont nevét Bakócz Tamás jogbiztosító irataiban „frater” vagy „frater germanus” néven. Nyilvánva-

lón olyan testvérről van szó, aki nem a Bakócz nevet viselte, és a család nemesítése után ezt nem is viselhette. Hátrányát ennek nem érezte, édestestvérenek tekintették.[4] Szorosan bátyja, Bakócz Tamás nyomában jutott előre a Kancelláriában és az egyházi javadalmak megszerzésében is. Előbb egy váci kanonoksággal pesti esperes volt,[5] 1489-ben pedig már a Kancellária secretariususa.[6] Ugyanakkor megszerezte a Karai László halálával megüresedett óbudai prépostságot. Prépostként említik 1489–1491-ig és 1497-ben is.[7] Ez az évtized a sírkő állításának ideje.

A Bakócz család fölemelkedését a legidősebb fiúnak, Bálintnak köszönhetjük. Ő 1448-ban iratkozott be a krakkói egyetemre, Valentinus de Erdőd néven.[8] Nyilván jó képességei segítségével jutott Ország Mihály nádor környezetébe. Mint a főúr személyes káplánja kapta a titeli prépostságot 1459-ben, majd a testvéreire is kiterjesztett nemességet a család ismert címerével.[9] A titeli prépostság tekintélyes jövedelmét korábban is az udvar kegyeltjei élvezték. Bakócz Bálint előtt, rövid ideig, Janus Pannonius birtokolta. 1459–1526-ig azután a Bakócz család, mintegy családi hitbizományként rendelkezett fölötté. 1480-ban Bálint lemondott róla öccse, Tamás javára, aki megszakítással haláláig megtartotta.[10] Bakócz Bálint másik javadalma a sárospataki plébánia volt. Ezt bizonyára az ott birtokos Pálóczy család pártfogásával nyerte el.[11] Tisztes jövedelméből gondoskodott öccseiről. Tamás az ő nyomdokain járt a krakkói egyetemre, ahol baccalaureus lett. 1467-ben alkalom adódott arra, hogy Tamást és Ferenc öccsét is Itáliába juttassa. Mátyás király, Janus Pannonius példájára, Ferrarába küldte tanulni unokaöccsét, Geréb Lászlót, és vele együtt az ugyancsak fiatalkorú Pálóczy Zsigmondot és Perényi Miklóst.[12] Az ifjú bárók kísérelése lehetővé tette a két Bakócz fiú.[13] Itáliában ismerkedtek meg a ferences Gabriele Rangoni da Veronával, akiben újabb pártfogóra találtak. Magyarországon is az ő környezetében maradtak. Veronai Gábor erdélyi majd egri püspöksége, kancellársága, és főleg bizalmas viszonya a királlyal, az 1470-es években a Bakóczok karrierjének lépcsője volt. Nyilván nem véletlen, hogy amikor Rangoni unokaöccse, Francesco Fontana a király követeként ment 1475-ben Itáliába, Bakócz Bálint is ugyanakkor járt Rómában.[14] Az 1480-as évektől az öccsök pályája rohamosan emelkedett, Bálint személye a háttérben maradt. A családi iratokban továbbra is rendre szerepel mint osztályostárs. Tamás egri püspöksége idején a számadáskönyvekben 1493–94-ben neve többször is előfordul.[15]

A fentiek alapján a sírkő fölíratának utolsó sorát a következőképpen állíthatjuk helyre:

[FRANCISCVS] PPOSITVS BU[DE]N OB FRAT[RS]
PIE]TATEM EDIDIT

Bakócz Bálint titeli és budai prépost sírkövének töredéke, 1496–1497. Magyar Nemzeti Múzeum

A címet használó testvérek első generációját éppen a nemeslevelekből jól ismerjük. Közülök csak Bálint az, akinek neve a kövön [VALENT]INVS-ra egészíthető ki. Ő prépost is volt. Nevét utoljára 1496. június 16-án olvashatjuk egy családi adománylevélben.[16] Szatmári Ferenc budai prépostságára az utolsó adat 1497 nyara. Ekkor kapta meg a pápai megerősítést győri püspökségére és egyúttal az engedélyt arra, hogy budai prépostságát is megtarthassa.[17] Hogy nem tarthatta meg, az nem rajta múltott. Az 1497-es őszi országgyűlésnek éppen a Bakóczok ellen irányuló végzése volt az, amelyik a javadalmak halmozását tiltotta. Bakócz Tamás is ekkor mondott le, egy időre, a titeli prépostságról unokaöccse, Erdődi János javára. A sírkő állításának ideje tehát 1496 nyara és 1497 ősze közé tehető. Szatmári Ferenc, testvéreivel nagyon sokat köszönhetett a legidősebbnek. Háláját megörökítendő készítette a sírkövet.

Kérdés most már csak az, hogy hová készült a síremlék. A fölírat szerint abban a templomban temették el, amelynek prépostja volt. Bakócz Bálintnak csak titeli prépostságát említik forrásaink 1459–1480-ig. Hogy került onnan a kő mai helyére? Titelről ugyan akár a Dunán is föl lehetett volna szállítani, de ki és miért tette volna ezt? Vagy el sem jutott a kő rendeltetési helyére? Ilyen félben maradt pietas a támogatott testvérek részéről el sem képzelhető. Különösen azért nem, mert amint láttuk, a Bakócz család 1526-ig benne ült a titeli prépostságban.

A továbbiakban kísérletet teszünk a magyarázatra. Mindenekelőtt föltűnő, hogy Ferenc budai prépostságának csak 1489–1491-ben, majd megint 1497-ből van nyoma.

1493-ban viszont ugyanőt egri nagyprépostként említik.[18] Ugyanekkor lesz választott győri püspök is bátyja, Tamás örökében, aki most az egri püspöki székebe megy tovább. Szatmári Ferenc tehát egri nagyprépost lett és egyidejűleg a győri püspökség várományosa. Hogy a megerősítést megkaphassa, harmadik javadalmáról le kellett mondania. Ez volt a budai prépostság. Ismerjük a Bakócz család sakkjátszmáit, és azt, hogy az egyszer már megszerzett javadalmat körmük közül ki nem engedték. Ilyenkor következett egy újabb unokaöccs beültetése. Csakhogy a budai prépostság, az udvar közelében, egy karriernek betetőzése, és nem indítása volt. Föltételezésünk szerint ezt a javadalmat most Bakócz Bálintnak juttatták, aki a jövedelmek halmozásában mértéket tartott. 1493–1496-ig ő lehetett az óbudai prépost. Halála megint új helyzetet teremtett. Bakócz Tamás ekkor már Esztergomba készülődött. Az egri nagyprépostságba beültettek egy másik unokaöccsöt, Erdődi Pétert.[19] Így 1497 nyarán Szatmári Ferenc a visszavett budai prépostsággal együtt kapta meg a győri megerősítést Rómából.[20] Mint budai prépost, az ugyancsak budai prépost Erdődi Bálintnak így állíthatott síremléket. A kő pedig, ki tudja milyen viszontagságok után, az egykori óbudai prépostsági templomból kerülhetett a Magyar Nemzeti Múzeumba.

Ha valóban az óbudai prépostsági templomban volt a síremlék, ott méltó környezetben lehetett. Pietro Ransano csodálattal ír a „bazilikáról”, mint építészeti műről és annak művészi pompájáról, amelyet éppen Szatmári Ferenc prépostsága idején volt alkalma látni.[21]

A sírlap művészi kvalitásának vizsgálata, a hazai műhelyekkel való kapcsolatának kiderítése ezután következik. Mikó Árpád megállapította, hogy a kő egy fedőlap volt, tumbán nyugodott. Voltak tehát oldallapjai is. A fölírat igen szépen vésett antikva betűi Szapolyai Imre (†1487) sírkövének fölíratára emlékeztetnek.[22]

Az alakos ábrázolással és a fölírattal együtt a Bakócs-síremlék a maga teljességében reneszánsz műalkotás, amelynek programadó megrendelője, auctora Szatmári Ferenc volt. De auctora ő annak a szó filológiai értelmében is. A kortársak közül Antonio Bonfini dicséri görög és latin tudását.[23] A már említett Pietro Ransano úgy jellemzi, mint aki a humán tudományokkal ékeskedik, kiváló szónok, és megadatott neki a versszerzés tehetsége is.[24] Sem prózai, sem verses emlék nem maradt fenn tőle. Ez a sírvers bizonyára az ő alkotása. Még így, töredékesen is, egy morzsája elveszett humanista irodalmunknak.

Addig is, amíg a hiányzó rész megkerül, megkíséreljük a szöveg helyreállítását:

[VALENT]INVS ERAT TE(M)PLI PREPOSITVS HVIVS
[CVIVS IN]HOC TVMVLO ME(M)BRA SEPVLTA IACENT
[INSIGNIS] PIETATE FVIT PROBITATE FIDEQVE
[CLARVS E]RAT SANCTA RELIGIONE PATRVN
[AVXERAT] ECCLESIAS HVMLIS DEVOTVS ET ISTO
[LARGIOR I]N TERRIS PRESVLE NEMO FVIT
[QVI BIS TRICE]NOS ET QVI(N)QVE PEREGERAT AN(N)OS
[POSTREM]O AST ANIMAM REDDIDIT ILLE DEO

[VALENTINVS DE ERD]EVD QVARTA NOCTIS
VIGILIA DIE XIII ME(N)SIS / [...]JOBIT FRANCISCVS
P(RE)POSITVS BV[DE]N(SIS) OB FRAT[RIS PIE]TATEM
EDIDIT LXXXX [...]

Ritoókné Szalay Ágnes

JEGYZETEK

1 Magyar Nemzeti Múzeum, Középkori Főosztály, ltsz. 60.292.C. A sírkőtöredék rajza szerepel Römer Flóris jegyzetei között; ekkor (vagyis 1889, de inkább 1877 előtt) már a Nemzeti Múzeumban volt. (Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Fol. Hung. 1110. I. fol. 5.) *Engel Pál—Lővei Pál*: A gerecei vörösmárvány használata Zágrábban és környékén a középkorban. Művészettörténeti tanulmányok Mojzer Miklós hatvanadik születésnapjára. A Magyar Nemzeti Galéria Évkönyve 1991, 48–49.

2 Köblös József: A budai, fehérvári, győri és pozsonyi káptalan archontológiája 1458–1526. Budapest 1987, 54.

3 Botka Tivadar: Adalékok az Erdődi Bakócs-család elsőkorai elágazásához. Századok 9, 1875, 552–555.

4 Fraknói Vilmos: Erdődi Bakócs Tamás élete. Budapest 1889, 25; Bónis György: A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon. Budapest 1971, 231. 1493-ban Bakócs Tamásnak, mint a koronaőrnek visegrádi várnagya esküt tett, és ebbe hétszer (!) foglalta bele a testvér (germanus) Ferenc nevét, akinek bátyja halála esetén ugyanúgy hűséggel tartozott. *Révai Péter*: De sacra corona regni Hungariae... commentarius. Augsburg 1613, 56–62; *Fraknói* i. m. 25. A források néhol neposként is említik.

5 Podhradczky József: Adatok Bakocs Tamás esztergomi érsek' életéből. Magyar Akadémiai Értesítő 15, 1855, 553–555.

6 Köblös József: A magyar egyházi középélet szociográfiai vizsgálata. 1458–1526. Kandidátusi disszertáció. Budapest, 1992, 2. Protopográfia, 48–49.

7 L. a 2. jegyzetet.

8 Album studiosorum Universitatis Cracoviensis. I. Cracoviae 1887, 120: „Walentinus Francisci de Erdewth”.

9 Botka i. m. 552.

10 Fraknói i. m. 17. és 69; *Érdújehelyi Menyhért*: A titeli káptalan története. Zombor 1895, 8. és 12.

11 1475-ben pataki plébánosként iratkozott be a Római Szent Lélek Társulat anyakönyvébe: Liber Confraternitatis Sancti Spiritus de Urbe. (Monumenta Vaticana I. 5.) Budapest, 1889, 3. A legutolsó adat 1484: Monumenta Romana Episcopatus Vespriemensis. 3. Ed. J. Lukcsics. Budapest 1902, 294. Csak ezek az adatok ismertek, de bizonyára pataki plébános volt már korábban és még később is.

12 *Veress Endre*: Olasz egyetemeken járt magyarországi tanuló anyakönyve és iratai. Budapest, 1941, 366–368. Valószínűbb az 1467-es év.

13 Az egykorú források csak ferrarai útjukról beszélnek. Bakócs Tamás doctoratusa még vizsgálatra szorul. Ő maga csak magisteri címmel élt. Ferencet, még latin szövegben is, „Mester”-nek nevezik, valószínűleg váci kanonoksága óta használta.

14 L. a 11. jegyzetet. *Fraknói Vilmos*: Mátyás király magyar diplomatái. Századok 32, 1898, 403.

15 *Kandra Kabos*: Bakócs-Codex vagy Bakócs Tamás egri püspök udvartartási számadáskönyve. In: Adatok az egri egyházmegye történelméhez. 2. Eger 1887, 424: útban van kíséretével Szatmárra; 426: papi fővegről gondoskodnak számára.

16 Budapest, Egyetemi Könyvtár, Kézirattár. Coll. Hevenesi XVII. 261–262.

17 Monumenta Romana Episcopatus Vespriemensis. 4. Ed. J. Lukcsics. Budapest 1907, 80–81.

18 Budapest, Magyar Országos Levéltár, DI 20.067. *Kandra Kabos* i. m. 364–365. és 369.

19 *Nováky József*: Memoria dignitatum et canonicorum cathedralis ecclesiae Agriensis. In: Adatok az egri egyházmegye történelméhez. 5. Eger 1907, 161–162.

20 L. a 17. jegyzetet.

21 „In illa veteri Buda, quae vicatim hodie habitat, basilica quaedam est aedificiis opereque atque artificio superba, digna profecto, quae non in loco illo paene deserto sed in quavis egregia urbe fuisset erecta.” *Petrus Ransanus*: Epithoma rerum Hungarum. Ed. Kulcsár P., Budapest 1977, 64.

22 Matthias Corvinus und die Renaissance in Ungarn. Katalógus. Wien 1982, Abb. 18.

23 „Franciscus Budensis antistes, Agriensis frater, vir utraque lingua eximie eruditus”. *Antonio Bonfini*: Rerum Ungaricarum decades. 4/1. Edd. Fögel, J., Iványi, B., Juhász, L. Budapest 1941, 5, 4, 174.

24 „Franciscus cognomento Mester, natione Hungarus, qui bonarum artium, humanitatis praesertim callet noticiam, ideoque et in soluta oratione et in componendis carminibus eius est elegans ingenium”. *Petrus Ransanus* i. m., i. h.